
Unieke situaties vragen om uniek handelen

Godelieve Spaas

Het onderwijs kenmerkt zich, ondanks alle nieuwe didactiek en werkvormen, in veel gevallen nog steeds door het streven naar uniform handelen van docenten en leerlingen. En dat is anders dan de beweging die in organisaties en de samenleving gaande is. Daar komt juist steeds meer aandacht voor individuele verschillen en variatie in handelen. Het onderwijs zou mooier worden en meer in relatie met haar omgeving komen als het de ruimte nam om een eigen koers te varen die enkel bestaat uit een globale visie en verder zoveel mogelijk vrijheid geeft aan docenten en leerlingen om er samen iets van te maken.

Onderwijs en samenleving

De maatschappij is op allerlei fronten in beweging: eigen verantwoording, gedeelde waarden, kenniseconomie, globalisering, om maar eens wat voorbeelden te noemen. Ook ondernemend Nederland ondergaat en creëert flink wat veranderingen. Zo verschuift bijvoorbeeld de bedrijvigheid in Nederland steeds meer richting dienstverlening en de relatie tussen werkgever en werknemer ontwikkelt zich naar een meer gelijkwaardige en ook meer betekenisvolle verbinding die gezamenlijk vormgegeven wordt. Dienstverlening en een betekenisvolle samenwerking kenmerken zich beiden door uniciteit. Een dienst is altijd persoonlijk en uniek. De dienstverlener is daarmee altijd mede-creator van de relatie en van een resultaat. Datzelfde geldt voor de verbinding tussen werkgever en werknemer en voor de samenwerking tussen medewerkers onderling.

Naast de veranderende richting van ondernemen verandert ook de snelheid van ontwikkeling in organisaties. Dit betekent dat telkens andere, nieuwe kennis, vaardigheden en inzichten gevraagd worden. Ideeën als 'een leven lang leren' en een 'persoonsgebonden opleidingsbudget' komen voort uit die versnelling van elkaar opvolgende ontwikkelingen.

De ontwikkeling richting dienstverlening vraagt om mensen die in staat zijn steeds weer iets nieuws te creëren samen met anderen, en om mensen die in staat zijn zelf en samen met anderen betekenis toe te kennen aan wat zij creëren.

De snelheid van ontwikkeling in organisaties vraagt om mensen die zelfstandig en met anderen steeds weer nieuwe kennis kunnen vergaren en ontwikkelen, en die hun kennis per situatie en moment op een eigenzinnige, nuttige en betekenisvolle manier kunnen toepassen.

Nieuwe vormen van onderwijs

In het onderwijs wordt gezocht naar didactiek en werkvormen die bijdragen aan de ontwikkeling van de door de samenleving en organisaties gevraagde vermogens. Het ontwikkelen van de mens als geheel staat daarin centraal. Niet alleen de cognitieve en fysieke mens worden als uitgangspunt genomen maar ook de emotionele en de creërende mens. Dit 'nieuwe leren' manifesteert zich in allerlei vormen: project-gestuurd onderwijs, natuurlijk leren, de werkplekstructuur, portfolio leren, competentie gericht onderwijs, iederwijs en nog veel meer. Wat deze didactieken en werkvormen gemeen hebben is dat zij de leerling willen helpen (zichzelf) te ontwikkelen op andere gebieden dan kennis en vaardigheden. Waar bij de ene didactiek de nadruk ligt op zelfstandig (leren) leren, ligt bij de andere de nadruk op het ontwikkelen van de eigen competenties en talenten.

Wat zij óók gemeen hebben is dat zij er naar streven om vanuit één didactiek en één werkvorm onderwijs te geven. Scholen kiezen voor een didactiek met bijbehorende werkvormen die zij het beste achten.

Onderwijs is balanceren en variëren

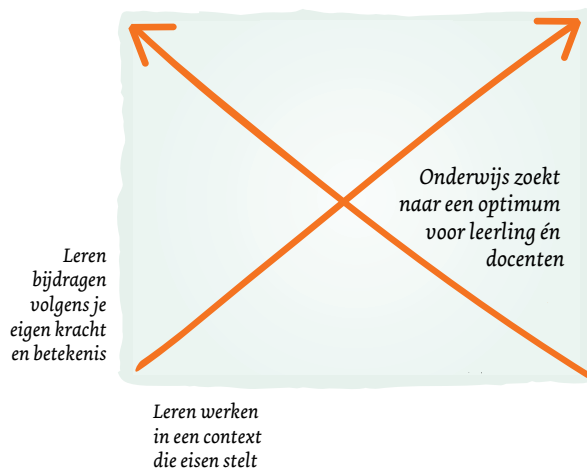
Scholen kiezen voor één didactiek en juist dat kiezen voor één didactiek met bijbehorende werkvormen is wat niet past bij wat deze tijd vraagt. Als scholen een bodem moeten leggen voor wat later van leerlingen gevraagd wordt in de samenleving en in hun werk, dan gaat het er om dat leerlingen op school gaan ontdekken wie ze zijn en wat ze kunnen. Maar ook hoe ze kunnen creëren, hoe ze op situaties kunnen inspringen, hoe ze zichzelf continu kunnen ontwikkelen en hoe ze kennis telkens op een andere manier kunnen toepassen, waar ze kennis vandaan kunnen halen en daarmee durven te experimenteren. En als laatste ook hoe ze leren samen met anderen betekenis te geven aan de relatie en het werk dat ze samen doen.

Variatie in onderwijs is een voorwaarde om dat voor iedere leerling mogelijk te maken, omdat elke situatie anders is, omdat iedere leerling en elke combinatie van leerlingen anders is en omdat iedere docent anders is.

Daarbij gaat het zeker niet om alleen maar een één op één benadering. Ook klassikaal en collectief werken dragen bij.

Aan de ene kant zou het onderwijs, zoals gezegd, moeten bijdragen aan de ontwikkeling van individuele talenten, vaardigheden en de eigen betekenis daarvan voor alle leerlingen. Aan de andere kant heeft het onderwijs natuurlijk ook een taak in het overdragen van kennis en vaardigheden die binnen een samenleving als algemeen geldend worden ervaren. Lezen en schrijven, historisch besef, de waarden en normen van die samenleving enzovoort. Immers, een samenleving bestaat niet alleen bij gratie van de creaties en de unieke bijdrage van iedereen, maar bestaat ook uit dat wat gemeenschappelijk is. Kennis die we sinds mensenheugenis hebben opgebouwd, en die nodig is in werk en leven. Gedeelde sociale en culturele waarden zijn een voorwaarde voor een samenhangende en betekenisvolle communicatie in samenwerking en samenleving. Het gaat er steeds weer om een balans te vinden tussen individuele betekenis en collectief nut.

ONDERWIJS TUSSEN BETEKENIS EN NUT

Figuur 1

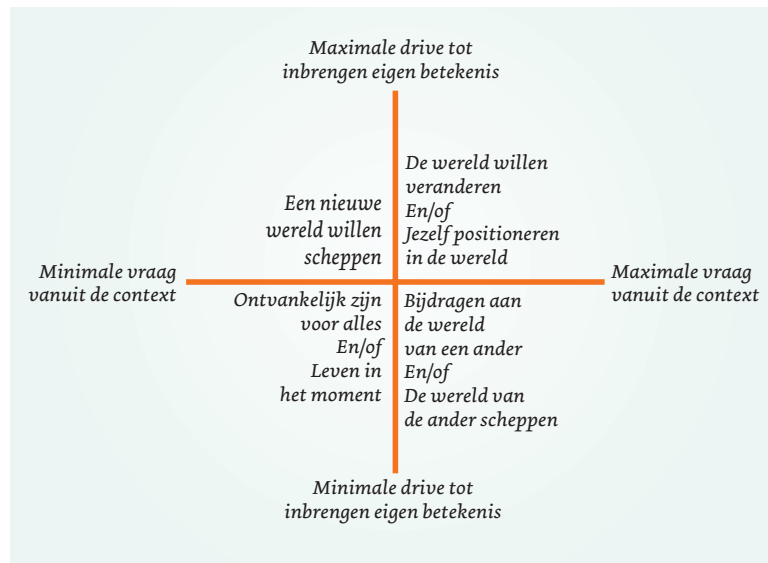
In het zoeken naar die balans wordt onderwijs een omgeving of een situatie of gebeurtenis, waarin leerlingen ervaring opdoen met het geven van betekenis aan situaties vanuit hun eigen zijn, én een plaats waar zij kennismaken met alle kennis en ervaring die er al is. Dat kan als in het onderwijs wordt uitgegaan van twee basisprincipes:

- 1 variatie in onderwijs
- 2 leerling en docent creëren samen (een deel van) het onderwijs

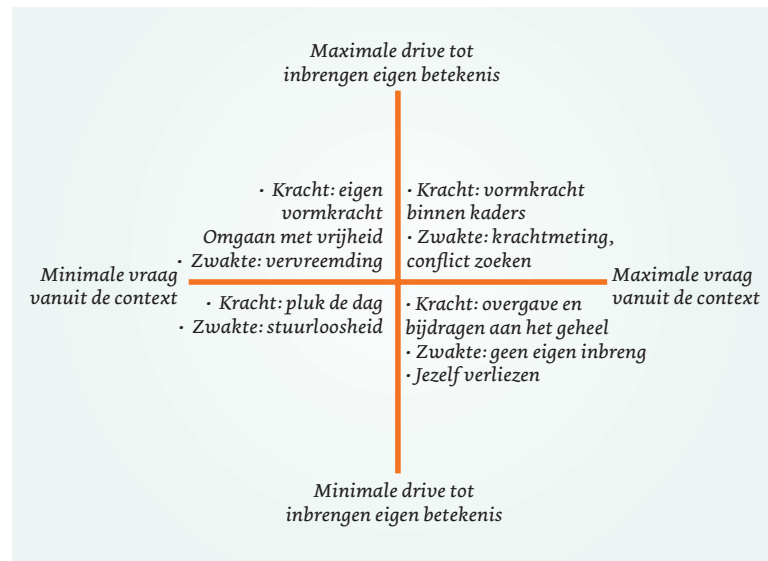
Leerlingen kunnen zo op verschillende manieren ervaring opdoen in verschillende contexten op de lijn van meer en minder vrijheid, meer en minder moeten bijdragen, meer en minder kaders etc.

Leerlingen leren ook hoe zij daar op reageren en wat meer en minder bij hen past. Maar ook hoe zij de variatie in hun eigen handelen zo breed mogelijk kunnen ontwikkelen. Een handvat daarbij kunnen deze twee schema's zijn:

BALANCEREN TUSSEN BETEKENIS EN NUT

BALANCEREN TUSSEN BETEKENIS EN NUT

Figuur 2

VARIATIE IN ONDERWIJS

Het bovenstaande pleit ervoor om niet voor één uniforme methodiek of werkvorm te kiezen maar te streven naar maximale variatie. En dus ook op het eerste gezicht met elkaar conflicterende werkvormen en didactieken naast elkaar te laten ontstaan en bestaan: collectief naast individueel, speels naast gestructureerd en heel vrij naast binnen vaste kaders. Maximale variatie betekent echter niet alleen variatie in didactiek, maar ook variatie in (de rol van) docenten, in omgeving, materiaal, informatie en ontmoetingen met mensen. Variatie tussen mensen (docenten en leerlingen) krijgt daarmee een toegevoegde waarde voor het onderwijs. Het maakt variatie in onderwijsaanbod mogelijk. Werken vanuit je eigen talent, je eigen drijfveren wordt daarmee een plus. Variatie tussen docenten (inhoudelijk, didactisch, vaardigheden, stijl, drijfveren en zo verder) is een toegevoegde waarde en zou vanuit dat perspectief gewaardeerd kunnen worden.

Gevarieerd onderwijs kan bestaan uit de combinatie van een reeks van unieke situaties voor iedere leerling, waarin de docent ook unieke begeleiding en beoordeling aanreikt in combinatie met een reeks van collectieve of standaard situaties waaraan de docent leerling-specifieke feedback én een uniforme (algemeen geldende) beoordeling koppelt.

De unieke situaties met unieke terugkoppeling helpen de leerling te ontdekken wie hij of zij is, en leren de leerling te creëren. De collectieve en standaard situaties leren de leerlingen om te gaan met het grote geheel en de vragen of eisen die daarin aan hen gesteld worden.

Op school leert de leerling zo om steeds weer een eigen balans te zoeken in een wereld die telkens vraagt om een afweging tussen eigenheid en collectiviteit.

Variatie in onderwijs is daarmee de enige voorwaarde voor een goede voorbereiding op een wereld in beweging, en pleit voor een zo open mogelijke onderwijsvisie.

CO-CREATIE

Variatie op zich is een voorwaarde aan het onderwijs en de vanzelfsprekende variatie tussen mensen (leerlingen en docenten) is dat ook.

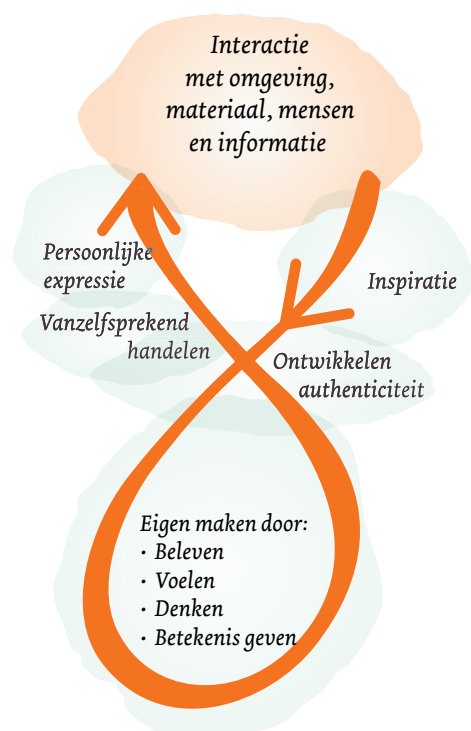
Co-creatie is een voorwaarde aan de interactie tussen docenten onderling, docenten en leerlingen en tussen leerlingen onderling. Co-creatie beperkt zich niet tot één op één situaties. Ook in groepsactiviteiten, klassikale en zelfs schoolbrede activiteiten is het een voorwaarde.

Co-creatie maakt het mogelijk om activiteiten in het onderwijs groter te laten zijn dan de losse delen. Wat elk/ieder deel afzonderlijk niet kan, kan het samenspel wel. Dat betekent dat co-creatie iets anders is dan onderhandelen, overtuigen, meedenken, uitleggen, informeren, overdragen of herhalen.

Omdat het unieke van ieder leerling deel uit maakt van het onderwijs, kan het niet anders dan dat de leerlingen mede het onderwijs vormgeven. Hun eigen ontwikkelingen, talenten en drijfveren zijn uniek en vragen om eigen werkvormen en leerling-specifieke didactiek. vraagt van de docenten om een alerte 're-actie' op het handelen van iedere leerling. Het handelen van de leerling en de 're-actie' daarop van de docent en omgekeerd, het handelen van de docent en de 'reactie' van de leerling daarop bepalen het onderwijsproces, dat op deze manier telkens opnieuw en altijd anders vorm krijgt. Het wordt groter dan de kennis en ervaring van de docent of leerling alleen. In dialoog en andere vormen van interactie ontstaat als het ware telkens een andere werkvorm en een andere inhoud vanuit wisselende didactische uitgangspunten. De docent reikt zaken aan, en de leerling ontwikkelt op basis daarvan eigen handelen. Figuur 3 kan daar een handvat voor zijn.

Co-creatie vraagt om een gelijkwaardige interactie op basis van verschillen, tussen leerlingen en docenten en docenten of leerlingen onderling, en leidt tot een continu leer/ontwikkelproces van zowel de leerlingen als van de docenten.

Unieke leerlingen vragen om begeleiding in unieke situaties en daarmee om uniek handelen van docenten zowel in het collectief als naar het individu.

Figuur 3

Unieke scholen

Niet kiezen voor één didactiek en bijbehorende werkvormen betekent niet dat scholen helemaal geen uitgangspunten naleven. Het is zaak om de variatie in het onderwijs op een eigen manier betekenis te geven door uit te gaan gedeelde waarden en een globale visie, of een globaal onderwijsconcept die samen voor verbinding zorgen. Een verbinding op waarden werkt alleen als alle betrokkenen die samen hebben gecreëerd, vorm gegeven en geaccepteerd.

Dat betekent dat elke school een eigen visie ontwikkelt die tot stand komt in co-creatie. Co-creatie met docenten en overig personeel, maar ook met ouders of andere partijen als bedrijven en andere scholen.

Het enige uitgangspunt dat daarbij geldt is dat variatie een voorwaarde is, zodat leerlingen zich op alle fronten (mentaal, emotioneel, fysiek en als creator) kunnen ontwikkelen.

IN DE PRAKTIJK

Drie VMBO scholen ontwikkelden ieder hun eigen onderwijsconcept op basis van de twee basisprincipes: variatie en co-creatie, en passend bij hun docenten, hun leerlingen en hun maatschappelijk culturele context.

Deze drie scholen werkten volgens de hierboven genoemde manier van denken hun onderwijsvisie uit: in co-creatie op basis van de bestaande variatie onder leerlingen, docenten en overige medewerkers.

Mooi is dat de scholen uitkwamen op een heel verschillende visies die op een veel hoger abstractieniveau wel in lijn liggen met elkaar. Dat kan ook haast niet anders omdat de scholen heel bewust vanuit de ontwikkelingen in de samenleving en in ondernemend Nederland zijn gestart; dus elke visie draagt daar op eigen wijze aan bij.

Wel kwamen ze uit op heel verschillende werkvormen en didactieken.

Elke school ontwikkelde een concept op basis waarvan docenten verantwoording kunnen nemen voor hun eigen keuzes in het onderwijsproces. Het geeft een kader voor het handelen en stimuleert in alle gevallen de docent juist tot variatie en zelf bewust verantwoording nemen.

Elke school doorliep een aantal fasen in de ontwikkeling naar het nieuwe onderwijsconcept. Globaal zijn deze fasen als volgt te benoemen:

- Bewust worden van de eigen waarden
- Geïnspireerd worden door elkaar en door andere omgevingen en mensen, informatie en /of materiaal van buiten
- Experimenteren in de praktijk
- En het concept dat op deze manier impliciet ontstond steeds weer expliciteren en vorm geven

De fasen zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden en beïnvloeden elkaar continu. De inspiratie nodigt steeds weer uit tot verdieping van het concept, die steeds weer uitnodigt tot een experiment, dat weer toetreedt in de wereld van de inspiratie en zo verder. Het verloop van de vier fasen is niet tijdsgebonden: dit kan evengoed in 3 seconden plaatsvinden als in drie maanden. Het gaat sowieso om een dynamisch proces: deze vier fasen herhalen zich voortdurend; soms in dezelfde volgorde, soms in een nieuwe steeds weer veranderende volgorde. Zo ontstaat op bijna vanzelfsprekende wijze een eigen, uniek en gedragen onderwijsconcept.

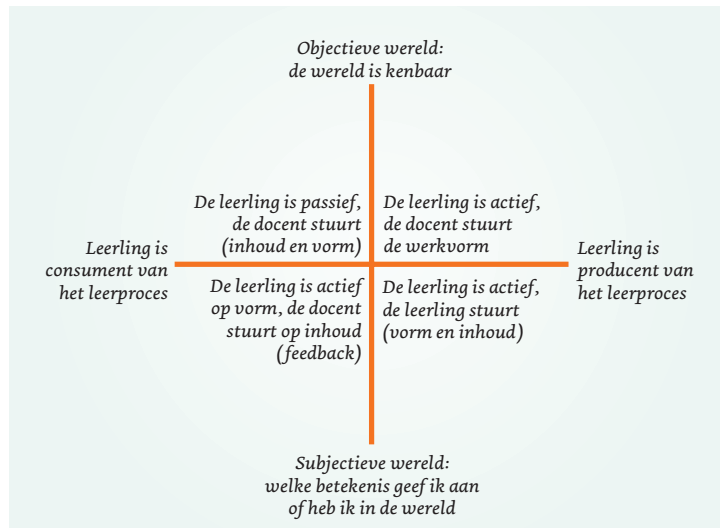
DRIE CONCEPTEN

Uiteindelijk leidde het ontwikkelproces tot een eigen concept per school, op basis van eigen waarden, eigen ervaring en kennis van de scholen en de medewerkers. De drie concepten zijn in dat kader interessant om te zien wat kan ontstaan. Ze kopiëren als een goed model voor een andere scholen zou de waarde die ze hebben, en die uniek is voor die ene school, teniet doen. Elke school maakt een eigen proces door en kan zich hooguit laten inspireren door de drie concepten. Juist de co-creatie en het unieke geeft betekenis aan het concept. Niet de uiteindelijk vorm of keuzen.

CONCEPT 1A

CONCEPT 1B

CONCEPT 1C

Het eerste concept bestaat uit 3 matrixen waarbij de eerste de variatie in onderwijsvorm aangeeft, de tweede aangeeft wat de leerling kan ervaren en de derde verschillende rollen in de interactie tussen leerling en docent expliciteert.

CONCEPT 2

CONCEPT 3A

CONCEPT 3B

De concepten spreken in grote lijnen voor zich.

In het eerste concept wordt de variatie zichtbaar in vier verschillende didactische perspectieven. In het tweede concept ligt de nadruk op het ontwikkelen van het vermogen van de leerlingen om te kunnen kiezen. En in het derde concept ligt de nadruk op de maximale variatie in werkvoor- men en interventies van de docent.

In alle gevallen hebben docenten en leerlingen de mogelijkheid om in het moment uniek te handelen en dat te ontwikkelen wat nodig is om een volgende stap te zetten. Docenten ontwikke- len zichzelf daardoor continu, maar ook het materiaal, de kennis en ervaringsgebieden, en de didactiek.

Juli 2006

Beeld en tekst zijn van Godelieve Spaas en mogen (met bronvermelding) vrij en op alle mogelijke manieren gekopieerd en vermenigvuldigd worden opdat zij inspireren, in lijn met de bedoeling van dit artikel.

Meer informatie:

www.creatingchange.nl

www.newshoestoday.com